

השיעור השבועי

גליון מספר 455

הרב המקדים: הרב"ג רבי יוסף אפרתי שליט"א
ראש ביהמ"ד להלכה בהתיישבות חקלאית

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בביה"כ היזמים ומשודר דרך הטלוויזיה וברדיו ובקוויים רבים. מיסודו של מרן רבינו עובדיה יוסף זיע"א

ר"ת	יציאה	כניסה
ירושלים	20:09	19:19
תל אביב	20:07	19:17
חיפה	20:10	19:20
באר שבע	20:08	19:18

משות מסעי | כ"ח תמוז תשפ"ד

כתב וערך השיעור:

הרב דכיר פרין שליט"א

הלכות בין המצרים - א

ודיני ברית מילה ופדיון הבן

מנהגי בין המצרים. ברכת שהחיינו בימי בין המצרים, ובשבתות שבינתיים. נישואין בבין המצרים. מסדר הקידושין יעשה כמנהגי החתן הספרדי, בשבועה חמורה ובמבטא. כלי שיר בבין המצרים. לחסוך לילדים לדירה ולא לבזבז על מותרות. שמיעת שירים בחול המועד ובפורים לאבל. קריאת שם לתינוק מהתנ"ך. ברכות "להכניסו" ו"שהחיינו" בברית, וכן פדיון הבן, כשאבי הבן לא נמצא. זהירות מעין הרע

בירכת שהחיינו? ילדים לא שמים לב, והיה אומר: תברך שהחיינו! וזה במושך כל השנה כולה, אבל בבין המצרים לא מברכים שהחיינו על פרי חדש, או על בגד חדש. וכן מ"י" בתמוז לא שומעים כלי שיר.

נישואין

ג. מראש חודש אב לא נושאים נשים, האשכנזים נוהגים כבר מ"ז בתמוז שלא לישא אשה, אבל אנחנו מתחננים עד ראש חודש אב, ואולי יש כאלה שמפחדים שהחברים האשכנזים לא יבואו לחתונה, אבל שיבואו לשמח את החתן, כי הוא נוהג כדן כמנהג אבותיו, וכדעת מרן השלחן ערוך (ס" תקנא ס"ב).

חכמתו של מרן זצ"ל

ד. כשמרן זצ"ל מסר שיעורים כאן ביזדים, סיפר כמה פעמים - יש צעירים שלא זכו לשמוע את הרב - שכשנבחר לרב ראשי לתל אביב, ראה פרצה חמורה שמידי פעם עושים חתונות במוצאי שבת, וודאי שיש חילולי שבת, מכינים את האולם, הסלטים, החשמלים... וכששמע כך ביקש להפסיק את זה, ולתקן תקנה ברבנות שלא לערוך חתונות במוצאי שבת, ובעלי האולמות באו להפגין. ראש הלשכה פחד ואמר: הרב, באו להפגין... אמר לו מרן: תירגע, מה אתה מפחד, שייכנסו אלי. הוא חשש שיבואו ויהפכו שלחנות, אבל הרב הכניס אותם, בכבוד, תשבו. ודיבר איתם יפה, אמר להם: תראו, אתם עושים

מנהגי בין המצרים

א. 'אנחנו נמצאים בימי בין המצרים, שנקראים כך על שם הפסוק (איכה א. א.) "כל רודפיה השיגוה בין המצרים", ויש חילוקי מנהגים בין הספרדים לאשכנזים, אף שיש תורה אחת לעם ישראל, "לא תגנוב", "לא תרצח", "לא תנאף", אין הבדל בזה בין ספרדים לאשכנזים... אבל בענייני מנהגים יש כמה הבדלים, יש שני דברים שאנו נוהגים בהם איסור כבר מ"ז בתמוז, שני דברים נוספים מראש חודש אב, ושני דברים נוספים בשבוע שחל בו תשעה באב, "בְּשִׁתִּים יִכְסֶה פְּנֵי וּבְשִׁתִּים יִכְסֶה רִגְלָיו וּבְשִׁתִּים יְעוֹפֵף" (ישעיהו ו. ב.)...

שהחיינו על פרי או בגד חדש

ב. החל מ"ז בתמוז לא מברכים ברכת שהחיינו על פרי חדש, כי זה זמן של חרבן בית המקדש, ואיך יברך שהחיינו וקיימנו והגיענו "לזמן הזה". וכן מי שקנה בגד חדש, כגון חולצה ששווה מאה וחמשים או מאתים ש"ח, היום מוכרים חמש חולצות במאה ש, בכביסה אחת היא כבר הולכת... ואיך יברך עליה שהחיינו, אבל על חולצה איכותית או מכנסיים, וכן חליפה, או בורגטה - כובע, יברך ברכת שהחיינו. אבל בגדים כמו גרבים, לבנים, חלוק שינה, פיג'מה, לא מברכים שהחיינו, כי אינם בגד של כבוד. כשהיינו ילדים, לא היה מצוי שקונים בגד חדש, בדרך כלל הבגד של הבן הגדול היה עובר לשני ולשלישי, אבל היום יש עשירות וקונים הרבה, וכשהיה בגד חדש מרן זצ"ל היה שואל,

1 מדברי הרב יוסף אפרתי שליט"א: ברשות מורנו הראשון לציון שליט"א, הזכרנו את פסק רבינו הרב אלישיב, שהיה יושב בבית הדין, ובאו לפניו זוג, והבעל טען שהיא לא רוצה לעלות לארץ ישראל, ולכן רצה להפסיד כתובתה. אבל הרב כתב בתשובה שכיון שהם לא יקיימו מצוות התלויות בארץ, מי אמר שיש לו זכות לתבוע ממנה לעלות לארץ. דיברנו על החיזוק בפרט בשלשת השבועות בלימוד הלכות מצוות התלויות בארץ, ובניגוד להלכות שבת המצויות לכל אחד, הלכות אלו צריכות חיזוק, והרב אלישיב היה מעורר לעשות בענין הזה ככל האפשר. ה' יעזור ויביחך נתחזק בהלכות הללו.

דברי מרן שליט"א: חזק וברוך לגאון רבי יוסף אפרתי שליט"א, ביקשתי ממנו שיבוא השבוע וידבר על הרב אלישיב, שהשבוע חל יום פקודת שנתו, "ב שנה לפטירתו, היה בקשרי ידידות עם מרן האבא זצ"ל במשך שנים. זכה הרב אפרתי שהוציא לאור את הספרים 'שא יוסף שבעה כרכים ועוד, וקיים גדול שימושה יותר מלימודה (ברכות ז), שאל את הרב אלישיב שאלות, ואת התשובות שקיבל כתב בספר, והוסיף טעמים ונימוקים, לא סתם כתב 'מותר' 'אסור'. ובעיקר במצוות התלויות בארץ, כמו שהדגיש.

ברבנות יש שיתוף פעולה עם המכון של הרב שליט"א, בענייני ערלה, מעשרות ועוד, וכל ענייני שביעית עשינו בדעה אחת. פעם היה לנו דיון עם הרב אפרתי, ביקרנו במקום שמגדלים גידולי מים, כמו חסה וכל מיני דברים, ודנו מה ברכתם. ההכשר של כבוד הרב, וכתבו על פי דעתו של הרב אלישיב לברך בורא פרי

האדמה. אבל אמרתי לרב שלכאורה זה דומה לכמהין ופטירות, שאף שיוצאים מהאדמה, הם גדלים במים ובאוויר וברכתם שהכל נהיה בדברו (ברכות מ.). הפוסקים חולקים ביניהם מה הדין אם בדיעבד בירך עליהן האדמה, ולמסקנא לא יצא וצריך לחזור ולברך שהכל (חזו"ע ברכות ע"א קנה). אמר לי הרב בשם הרב אלישיב, נכון, אבל יש בימינו ניצוד... ברוב העולם החסה היא לא גידולי מים, וגם כאן זה סוג של חסה, ולכן ברכתה בורא פרי האדמה. אמרתי לו, אני חושב שצריכים לכתוב על השקית, לפי הרב אלישיב "האדמה" ולפי מרן זצ"ל (חזו"ע דעת ח"ו ס"ב) "שהכל". על הכל אמר שהכל יצא (ברכות מ.).

שמעתי היום סיפור על הרב אלישיב, שהיה אחד שברך עליו "שחלק מחכמתו ליראיו", והוא לא ענה אמן. אגב, בדור הקודם אני לא זוכר שברכו על רבנים ברכת שחלק, וזכינו לראות את חכם עזרא עטיה, חכם עובדיה הדאיה, חכם יעקב עדס, חכם אפרים הכהן, ולא זכור לי שברכו עליהם שחלק מחכמתו. מי שחיוק הענין הזה יותר היה מרן זצ"ל בספריו (תו"ד ח"ד ט"ז, הל"ע ח"ב ע"א קעט, חזו"ע ברכות ע"א תה), וגם בשיעורים בעל פה, כי ראה שכבוד התורה יורד, וכדי להרים את כבוד התורה, מרן פרסם לברך על חכמי ישראל מורי ההוראות ברכת שחלק מחכמתו ליראיו. אבל הרב אלישיב לא ענה אמן, וכששאלוהו על כך, השיב: "חכמתו" אולי, אבל איך אפשר לומר "יראיו"... תראו איזו ענוה של גדול הדור. צריכים ללמוד מוסר השכל מהרב אלישיב שהיה מגדולי הדור, וזכינו להיות אתו הרבה שנים ותמיד נהג בענוה. הרב אפרתי זכה לשמש אותו, שיזכה עוד להגדיל תורה ולהאדירה, שלא תצא תקלה מתחת ידו.

חתונות במוצאי שבת, לא כל שבוע, אלא לפי הזמנה, כמה יוצא לכם ימים בשנה? כך וכך ימים. אתן לכם תמורתם וחליפתם כמה ימים, ואם תעשו חשבון תמצאו שיהיו לכם יותר, מ"ז תמוז עד ראש חודש אב תעשו חתונות לספרדים - ואז בתל אביב היה רוב ספרדים, היום השתנה - וכן מ"ד לעומר עד שבועות תעשו חתונות לספרדים, כי האשכנזים מתחתנים ב"ג לעומר בלבד, ובבין המצרים לא מתחתנים, אבל הספרדים כן. וגם אשכנזי שלא שומר טהרה, יקפיד על הדין החמור ולא על מנהג, ובכל מקרה יש לשאול חכם, כי פעמים שגם הם יכולים להקל ולעשות חתונה עד ר"ח אב. הם עשו חשבון וראו שהרב צודק, אמרו לו: תודה רבה... קיבלו ברכה והרב שלח אותם. תראו איך מרן נהג נשיאותו ברמה, "יפקד ה' אלהי הרוחות לְכַל בְּשָׂר אִישׁ עַל הַיַּעַר" (במדבר כו, טז), הרב היה יודע להדריך כל איש ואיש לפי דעתו.

שבועה המורה

ה. ראש ישיבה אשכנזי לא יגיד: אני לא יכול לבוא בבין המצרים, אל תחתן עכשיו. אבל הוא בחור ספרדי, למה שלא יתחתן, ואדרבה, שראש הישיבה יבוא וישמח אותו ויסדר לו קידושין, ויעשה הכל כפי מנהגינו, לרבות שבועה חמורה. פעם אמרו לגרי"ש אלישיב על כמה ראשי ישיבות שמבטלים את מנהג השבועה חמורה, והוא כעס ואמר, הם מהצעירים או מהמבוגרים? אמרו לו: מהצעירים, וכששמע כך נרגע. כי מתחילה לא האמין, הוא גדל בירושלים וראה את כל חכמי הספרדים, והמקור שלנו הוא שלחן ערוך מפורש (אה"ע סי' קסט בפי' סדר הליצה אות מו), ומנהג זה קדום עוד מימי הרמב"ם (כמ"ש בספר נוה שלום חזן דיני אישות סימן ב) - לפני כ-850 שנה. השבועה באה על זה שלא יברח לאשתו ויתחתן עם אשה אחרת, שלא יסע לאומן בלי רשות אשתו וכל החגים יעזוב אותה לבד, שלא ישעבד נכסי מלוג שלה ויפיל הכל בבורסה... וכן שלא יגרשנה בעל כרחה, יום אחד יעס עליה, והוא סופר שידוע לכתוב גט, ויזרוק לה גט, ולפי הדין היא מגורשת בעל כרחה. הרמ"א (סימן קט סעיף 1) הביא שיש חרם דרבינו גרשום שלא לגרש אשה בעל כרחה, וכן שלא לישא אשה על אשתו, אבל אנו הספרדים שלא חוששים לחרם זה, נשבעים על דברים אלה שבועה חמורה. כך כתב מרן הבית יוסף כנ"ל, מהריב"ל (הובא בשו"ת יד אהרן סי' א), הרדב"ז (ח"ד סימן אלף רצב), מהרש"ש (סימן מו), החיד"א (בשו"ת חיים שאל ח"ב סימן לח אות מח), ועוד.²

מבטא ספרדי

1. הגרש"ז אירבך היה מגיע לחתונות המשפחה שלנו, והיה מברך ברכות תחת החופה, בחתונה של אחד הבנים היה מישוהו שביקש לברך ברכה, ומרן לא רצה לתת לו, והחליט שהוא עצמו יסדר קידושין, והגרש"ז אירבך יברך את כל השבע ברכות. ובא הרב אירבך, ובירך את כל הברכות במבטא ספרדי, ואמר:

² יש ראשי ישיבות שאומרים, אני מפחד, איך אשביע אותו ואקח אחריות, מחר מחרתיים האשה תבקש שמלה לכבוד החג, יגיד לה: הורידו לי מהמשכורת את קצבת הדתות ואין לי כסף, ותבכה, ונמצא שעבר על השבועה. או שמתווכח איתה, למה לא הכנת לי ארוחת בוקר, אני ממהר לצאת לכולל... ומדובר שהיא לא עובדת, כי אם היא עובדת, שהוא יכין לה... כיון שלא כיבד אותה עבר על השבועה, ולכן מפחדים להשביע. אבל צריך לדעת שהשבועה לא באה על דרכו של עולם, כל אחד מתווכח עם אשתו, רק טיפש לא מתווכח... תראו בכל ספרי השו"ת"ם הקדמונים לפני שלש מאות וארבע מאות שנה, כמה מריבות היו בין איש לאשתו, ובכל זאת השביעו שבועה חמורה, כי השבועה באה רק על דבר היוצא מגדר הרגיל, פתאום עוזב את הבית, טורק את הדלת והולך לגור בדירה אחרת, על זה באה השבועה שלא יעשה כן. צריך כל אחד לכבד את מנהג העדה האחרת, אנחנו מכבדים מאוד את מנהגי האשכנזים, הם שמים גרטל בתפלה ובודאי שלא יעלה על הדעת לבטל להם את מנהגם, כל אחד "ויגבה לבו בדרכי ה'", וגם הם לא יבטלו את המנהג שלנו.

³ שאלו אותנו, אדם שהתחתן בקורונה, בירך ברכות האירוסין (ש"ע סי' לה סי"ד), אבל שבע ברכות לא בירך כי לא היו עשרה (ש"ע סי' סב ס"ד. ועי' בי"א ח"ב תה"ע סי' ו' ובה"ע 8), החוק אסר. ועכשיו נזכר שהתחתן לפני ארבע שנים ולא בירך שבע ברכות. הדין שיכול לברך שבע ברכות בעשרה, כי הן ברכות השבחה, ולא צריך להיות עובר לעשייתו, וכמו שכתבו הרמב"ם (פי' מהל' אישות ה"ו) ושלחן ערוך (אה"ע סי' נה סי"ג) ורמ"א (סי' סא ס"א), שלברכות אלו אין זמן מוגבל.

⁴ יש חלק מהאשכנזים במאה שערים, שלא עושים חתונה בירושלים, עושים בבית שמש או בביתר, ובירושלים מביאים רק כלי אחד כמו תופים, כך נהגו אבותיהם, אבל אנחנו לא נהגנו בזה.

בוורט יש כאלה שמתווכחים כמה כלים להביא, ומוציאים כסף, חבל, זה אירוע של שלש או ארבע שעות וגמרנו, בשביל מה לבזבז כסף, תחסכו לילד ותקנו לו דירה.

ברוך אתה "אמוני" (הליכות שלמה תפלה פ"ה ס"ב). אמנם קשה לאשכנזים לעשות דבר כזה, רבו של החתם סופר רבי נתן אדלר, הביא אליו את רבי חיים מודעי מחכמי מצרים, שילמד אותו את המבטא הספרדי, ולמד אצלו במשך שנתיים, והיה מתפלל במבטא הספרדי. הרב אלישיב אמר, שאם תלמידו החתם סופר לא נהג כך, כנראה שחלק עליו, "אל תיטוש תורת אמך", ומוציא לעו על הקדמונים. וכך המשיכו אחריו הכתב סופר והשבט סופר ושאר הגדולים. אבל מאידך אפשר לומר שבאמת לא חולקים, ומסכימים שמי שיכול להביא מורה פרטי שילמד אותו במשך שנתיים, שיעשה כך, אבל היה קשה להם. תלכו למאה שערים ותבקשו מחסידי סאטמר, בובוב סאטוב, שידברו במבטא ספרדי, קשה להם לשנות מהרגלם, ולכן החתם סופר לא נהג כרבו, אבל מי שיכול תבוא עליו ברכה. הרב שיינברג ורבינים אחרים שהיו בשמחות שלנו, היו מברכים במבטא אשכנזי, ומרן לא אמר להם מילה, והחתן שמבין את המבטא שלהם יוצא ידי חובה, אבל אם לא מבין זו בעיה.³ וכאמור, מראש חודש אב, גם אנחנו הספרדים לא נושאים נשים, וכן מראש חודש אב לא אוכלים בשר.

שבוע שחל בו

ז. בשבוע שחל בו לא מכבסים - אפילו שאינו לובש ורוצה שיהיה לו מוכן למוצאי תשעה באב - ולא לובשים בגד מכובס. וכן שלא מסתפרים וממילא לא מתרחצים במים חמים ואפילו בלי שמפו, והחשבנו אותם שנים שהם אחד, כי דרך המסתפר להתרחץ. השנה זה יוצא יומיים בס"ה, ראשון ושני, ושלישי בלאו הכי תשעה באב.

כלי שיר בבין המצרים

ח. מה שלא שומעים שירים בבין המצרים, זה לא כתוב בפוסקים הקדמונים, לא הרמב"ם ולא אף אחד, והם רק דנים על כל השנה אם אפשר לשמוע כלי שיר אחרי החרבן. יש אומרים שכל האיסור בכלי הוא דוקא במשתה עם יין, כמו שנאמר (ישעיהו כ"ט, ט) "בשיר לא ישתו יין", והרמב"ם (פ"ה מהלכות תעניות ה"ד) כתב שכבר נהגו כל ישראל לומר דברי תשבחות והודאות לה' יתברך על היין. וכן מבואר מדברי המאירי (גיטין 4), שכל האיסור הוא דוקא בזמור המביא לידי הוללות, אבל שירות ותשבחות לה' מותר.⁴ ועל כל פנים המקור שלא לשמוע תזמורת בבית המצרים, הוא על פי המגן אברהם (סימן תקנא ס"ק) שכתב שנמנעים מריקודים ומחולות בימים אלה, ובא באגרות משה (או"ח ח"ד סימן כא אות ז) לפני כ-45 שנה, וכתב שגם שירים עם מנגינה כמו "אנא עבדא דקדושא בריך הוא", "תורת ה' תמימה", מביאים לידי ריקודים ואסור. ומשווים לאבלות "ב' חודש על אב ואם, או שלושים יום על שאר קרובים, שלא שומעים כלי שיר, וגם שירים שקטים כמו "אנא בחסדך" בליווי כלי שיר, יש להימנע מהם.⁵

אני הייתי ראש ישיבה יותר משלושים שנה, והייתי בא לוורטים של בחורים, ולמדתי ממרן לכתוב את התנאים, מתי החתונה, כמה נותנים לדירה, כמה לריהוט, מי יתן מקרר, תנור, ספרייה, מיטות, למי ילכו מתנות החתונה, וגם כן שלא תלבש פאה נכרית... הכל כתוב בתנאים. אחר כך קוראים לחתן לכלה ועושים קנין עם מטפחת, שלא יחזרו בהם. ומרן היה קורא לכלה באירוסין לעשות קנין. בוורט מתווכחים ביניהם, מי יתן תנור ומי מקרר, ואיזה מקרר, כזה או כזה, וכאב לי הלב עליהם.

היה בחור אחד מתמיד גדול, כל הזמן היה יושב ולומד, גם בהפסקת צהרים לא ישן, וכשבאתי לוורט התברר שאביו נמצא בבית הסוהר, כי סחר בסמים. ה' ירחם, אדם שהוא מסומם יכול לרצוח, ובכלל מי התיר להשתכר ולהיפטר מן המצוות, זה אסור. בחו"ל ובאמריקה מקפידים בזה מאוד מאוד, ויושבים על זה בבית הסוהר שנים על גבי שנים. הגענו לשם, היו גרים במרכז הארץ, ורק אמו היתה, והם עניים מרודים, שום דבר אין להם. היה אתי הרב צבי סימן טוב זצ"ל, וישבנו והתחלקנו בינינו, אני יקח את המקרר, אתה את המכונת כביסה, אני את הארונות, אתה את המיטות, אספנו ב"ה מנדביים אשר בעם וחיתנו אותנו. לחתונה אביו הגיע עם שוטרים מבית הסוהר, והיו עליו אוזיקים. זה סיפור של לפני כמעט שלשים שנה, והיום הבחור הזה הוצק חן בשפתותיו, מחבר ספרים חשובים מאוד, ויושב כל הזמן ולומד, ב"ה שיצא יקר מזולל, תראו איזה בן יקר יש לו.

הספרדים צריכים ללמוד מאחינו האשכנזים לחסוך, מי אוכל בשר ביום חול, אוכלים רק מרק עם קניידלך... כדי שתהיה לילדים אפשרות. חבל שבאים לאירוסין ועושים 'פותח את ידך' - אין לי, צריך ללמוד לחסוך, ולא לבזבז בוורט ובאירוסין, וגם את מסיבת הוורט והאירוסין לעשות יחד, למה צריך גם וגם, וכי זה לא ביטול תורה שיבואו כל החברים פעמיים, יגיד להם שיבואו בשעה אחד עשרה וירקדו וישמחו, ויש לחסוך כמה שאפשר ולעזור לילדים.

⁵ יש אופן שמותר לשמוע כלי שיר תוך "ב' חודש לאב ואם, אדם שהולך במאה שערים בשמחת בית השואבה, וכל הרחוב שומעים שירים, מחסידות קרלין ועוד,

הצלחת רבי גרשון בן מרים וב"ב

לע"נ ר' שמעון בן רחל אוחנה. רחל בת פורטונה כינה ומלכוף. אפרים בן מרים ויפת.

והוא הדין בבין המצרים. אך בסעודת מצוה כמו ברית מילה - בזמנה או שלא בזמנה⁶ - מביאים כלי שיר.

ויקרא שמו בישראל

ט. ביום ששי היתה ברית אצלנו בשכונה, ואמרו שאבוא לשבת סנדק, איפה האבא? אמרו שכמה שדיברו איתו הוא לא רוצה לבוא, וגם שאלו אותי איזה שם לקרוא לו, והציעו כל מיני שמות ואחד מהם רפאל, אמרתי שיקראו לו רפאל. היום מוציאים כל מיני שמות, ה' ירחם, וגם לבנות. תמיד כשהיו שואלים את מרן זצ"ל, היה אומר לקרוא שמות מהתנ"ך, שרה, רבקה, לאה, אבל לא שמות משונים.

"להכניסו" כשאבי הבן לא נמצא

י. אני הייתי סנדק, ובירכתי "להכניסו בבריתו של אברהם אבינו" כי אבי הבן לא נמצא (בי"א ח"ב חאה"ע סי' ד אות ט, וח"ז י"ד סי' כא אות א). מי יגיד שמע ישראל וכו'? אמרו: הרב, בכבוד. אמרתי, האנכי הריתיו, אם אנכי ילדתיהו (ע"פ במדבר י"א ב)?...! ואמרתי לסבא שיגיד, הוא לקח את התינוק - הנכד, ואמר: שמע ישראל, ה' מלך, אנא ה' הושיעה נא.

"שהחיינו" כשאבי הבן לא נמצא

יא. אחר החיתוך, לא בירכתי שהחיינו, זה לא קשור אלי, אלא אמרנו לאמא שעמדה בצד שתברך שהחיינו. אמנם הרדב"ז (ח"ח סי' לא) ומהריק"ש (בהגהותיו סי' רסה סי') - היו בדורו של מרן הבית יוסף - כתבו שהאב מברך שהחיינו על מצות המילה, כי המצוה מוטלת עליו, כמובא בגמ' (קידושין כט). תנו רבנן, האב חייב בבנו למולו, ולפדותו, וללמדו תורה. ואם האב לא נמצא, לא יברכו אחרים במקומו, וכשיראה את התינוק מהול יברך שהחיינו. והרי האמא אינה חייבת למול, ומה שציפורה כרתה את ערלת בנה (שמות ד, כה), זה מחמת חשש פיקוח נפש למשה רבינו, שכמעט ענש על כך שלא מל את בנו (גדרים לא. שמות רבה ה, יח), אבל מהדין אשה פטורה מלמול את בנה, ולפי זה לכאורה לא תברך שהחיינו.

למי מרן זצ"ל היה אפוטרופוס

יב. לפני 56 שנה, נהרג הרב מנחם ישועה זצ"ל, שהיה תלמיד חכם, מתלמידי מרן בבית כנסת שאול צדקה, והיה מדבר יפה, היה נוסע למושבים ליד בית שמש, בר גיורא, מטע, נס הרים, ונותן שיעורים. היה רכב שלקח רבנים למסור שיעורים, ובסוף אסף את כולם, והוא עמד בכביש הראשי וחיכה שיבואו לאסוף אותו, אבל עבר רכב ודרס אותו. למחרת היתה הלילה, היו לו עשרה ילדים, והקימו ועד של רבנים לעזור להם, מהיכן יתפרנסו, בוועד היו מרן זצ"ל, חכם יהודה צדקה, וחכם בן ציון אבא שאול - "והחוט המשולש לא במהרה ינתק" (קהלת ד, יב), היו ידידים בלב ונפש - וחיתנו את הילדים, חלקם כבר נפטרו. כשרבי מנחם נהרג, אשתו היתה בהריון, וכשילדה בו, באו וסיפרו למרן שהיה אפוטרופוס, ומרן ישב סנדק - זו זכות שיהיה התינוק תלמיד חכם, כי הסנדק משפיע על התינוק - ובירך "להכניסו בבריתו של אברהם אבינו", וכמו שכתב

יכול לשמוע כלי שיר אף שהוא אבל תוך י"ב חודש. וכן אם מגיע לתת משלוח מנות לחברו, ובבית הדליקו מוחשב, ושומעים שירים, וכי צריך לומר, רגע, אחכה בחוץ עד שתכבנו... לא, הוא יכול להיכנס ולשמוע, ואם רוצה יכול גם בעצמו להפעיל ולשמוע. שהרי כתב בספר זקן אהרן (סי' רג) - היה קדמון בדורו של הבית יוסף, ויש זקן אהרן לרבי אהרן וואלקין שהיה לפני כתשעים שנה - שכל מה שאבל אסור לשמוע כלי שיר, זה סתם כשבא לחתונה, בר מצוה או ברית, מי אמר לך לבוא, יש תזמורת, אבל בחג הסוכות הוא חייב במצות ושמחת בחגך, והוא הדין בפסח, וכן בפורים הוא צריך לשמוח, וכיון שכך לא פוקע ממנו חיוב זה בגלל שהוא אבל, ולכן מותר לו לשמוע כלי שיר בחג.

אגב, מי שמחתה את בנו או בתו וכמה ימים לפני החתונה נפטר אביו, כתב באגרות משה (חיו"ד ח"ב סי' קסט), שאפילו תוך שבעה ימים יכול לצאת מביט האבל ולשמוח את בנו החתן, והביא מקור לזה מדברי הכנסת הגדולה (סי' סצב) שהובא בגליון מהרש"א. אולם כתב עליו מרן זצ"ל בספרו חזון עובדיה אבלות ח"ב (עמוד שדפו): ונוראות נפלאותי על דבריו, כי המעיין יראה שכל המדובר בכנה"ג ובגליון מהרש"א הוא לאחר השבעה ולא בתוך שבעה. ואין שום מקור לקולא של האגרות משה. אבל לאחר שבעה, יכול להשתתף בחתונת בנו או בתו, או נכדתו. הא לאו הכי אם אין קירבה מיוחדת לא מקילים.

6 אם הברית נדחתה מפני חולי או צהבת, אצלנו הספרדים לא עושים מילה דחוייה בחמישי וששי, וכמו שכתב הרשב"ץ (ח"א סי' כא) והביאו הבית יוסף (י"ד סימן רלב, רסח) להלכה, כי שלשה ימים ראשונים אחר המילה, התינוק כחולה שיש בו סכנה שמחללים עליו את השבת.

השבוט בא משהו ואמר שיש לתינוק צהבת 13 והמוהל לא רוצה למול, אמרתי לו: תחפש מוהל אחר, כגון את הרב אורן, כי יתכן שעושים מילה במצב כזה, תלוי

בספר שם חדש (פינסו, ח"א דף י"ח ע"ב), שמנהג ירושלים שכאשר אבי הבן לא נמצא, הסנדק מברך "להכניסו". ואמר לאמא תברכי ברכת שהחיינו.

גם לאמא יש חלק

יג. גם בשנת תש"ס מרן היה סנדק, ואבי הבן היה בבית הסוהר, והעיד המוהל חכם אחד מביתר (אות הברית עמ' 1, טו, נג, נז), שמרן בירך "להכניסו", והורה לאם התינוק לברך "שהחיינו". כי סוף סוף יש לה חלק במצוה, בזכותה הילד בא לעולם, וכעין מה שאמרו בגמרא (קידושין מא). מצוה בה יותר מבשלוחה, וכתבו הר"ן (רפ"ב דקידושין) ועוד, שהמצוה היא במה שמסייעת לבעלה לקיים מצוותו, ובלעדיה לא יוכל להביא ילדים לעולם, "לא תהו בְּרָאָה לְשֵׁבֶת יִצְרָה" (ישעיהו מה, ח). בפרט שבברכות השבח יש אומרים דלא אמרינן בהן סב"ל, כי סוף סוף שיבת את הקב"ה, ואף שאין זה להלכה (יב"א ח"ד ח"א ח"ס י"ג), אבל חזי לאיצטרופי.

פדיון הבן במלחמת יום כיפור

יד. כשישבת סנדק תוך כדי דברים ביררתי אם הבן בכור, ואמרו שכן, ומה יהיה עם פדיון? האב לא יבוא. והרי החיוב לפדות הוא על האב ולא על האם (קידושין כט), ואפילו בדיעבד אם פדתה יחזור האב לפדותו בלי ברכה. במלחמת יום הכיפורים, בערב יום כיפור גייסו כמה אנשים מכרם ביבנה ועוד ישיבות הסדר, כדי שיהיו חונים - בעיקר ספרדים - בכל המקומות, בונקרים וכו', על תעלת סואץ, והם לא ידעו אפילו לירות בנשק, וכשהתחילו הפצצות המצרים הרבה מהם נהרגו. הגיעו לבית הדין נשותיהם העגונות, ומרן הכיר את חלקם, הוא בחן אותם בעשרת ימי תשובה על איסור והיתר, וידעו "פרי מגדים" על הסדר. ואחר כך היה צריך להתיר את נשותיהם. כמה נשים היו בהריון וילדו בן בכור, ומי יעשה פדיון? הרבה חשבו שהאמא, אבל היא לא יכולה, ורק האבא עושה פדיון, אבל הוא בשמים, ומה עושים? בשו"ת יביע אומר ח"ח (חיו"ד סי' לא אות ג) הביא מה שכתב הראשון לציון הרב רפאל מיוחס בכ"ר שמואל - היה לפני כ-300 שנה - בספרו פרי האדמה (ח"א דף קלט ע"ב), שעושים טס של כסף, וכותבים "בכור שאינו פדוי", ותולים על צווארו, שידע לפדות עצמו כשיגדל. אבל קשה שהטס יהיה עליו שלש עשרה שנה ולא יאבד, ולכן יעשו עוד סימונים. ואם האבא חי ורק נמצא במקום אחר כגון בבית הסוהר⁸, יש פתרון אחר, שמיד כעבור שלשים יום מלידת בנו, יפנה לחברו הכהן בתא, ויפדה את בנו בפניו, ויתן לו חמשה סלעים⁹.

נוכחות התינוק בפדיון

טו. היה חכם אחד ע"ה ששאלו אותו ברדיו, הרך הנוול נמצא בבית חולים ויש לו אסטמה, וישתחרר רק עוד שבוע, וכבר מגיע זמן הפדיון, האם לעשות פדיון או לחכות עד שיבוא מבית החולים. והשיב, צריך לחכות, שישמוע עליו כל מיני תכשיטים. כך השיב הרב מרדכי אליהו ע"ה. ובמחילה זה לא נכון, כי מעיקר הדין לא חייב שהתינוק יהיה נוכח, ובשביל מה לעכב את המצוה (ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמ' רלט).

איך הילד נראה. יש מוהלים שהם כל כך מומחים, מסתכלים על התינוק ויודעים אם אפשר למול או לא, כי חבל סתם לאבד לחינם את המצוה בזמנה, "וביום השמיני ימול בשר ערלתו" (ויקרא י"ב, ג).

במקום צורך שלא רוצים לעכב את המילה זמן רב, כגון בראש השנה, או כשחל יום טוב סמוך לשבת, הצעתי בכמה מקומות, בחו"ל בפרט, שייבאו מוהל אשכנזי שימול ביום חמישי או ששי, כי מנהג אבותיו בידו, והם נהגו להקל בזה, וכמו שכתבו הש"ך (סימן רסו סי' יח), המגן אברהם (סימן רמט סי' קה), וסימן שלא סק"ט, האליה רבה (סי' רמח סק"ה וסי' שלא סק"י), והמשנה ברורה (סי' שלא סק"ג). אבל אנתנו הספרדים קיבלנו הוראות מרן שלא מלין מילה דחוייה סמוך לשבת.

7 [א.ה. ע' הגהות מיימוני (פ"ג ממילה סי' ה) בשם רבינו שמחה, שהאם שותפה בשמחת הברית. וע"ע במה שצידד הגרעק"א (מהדו"ח סי' מב) בדין אבי האב בברכת להכניסו, שיש לו שייכות בה, ודמו"ב. ובצירוף דעת מהר"ח או"ז (סי' יא) שאם אין אב האם חייבת במילת בנה. ותו דמדינא מברכת על לידת הבן הטוב והמטיב (ש"ע סי' רכ"ב סי' א), והאב מוציאה יד"ח בברכת שהחיינו שבברית. וכאן שהוא לא נמצא, יכולה לברך היא. ולא גרע מ"ש פוסקים רבים לברך שהחיינו על לידת בת, כמובא בחזו"ע ברכות (עמ' שפט). ולגבי שיעור הזמן בזה, ע' שו"ת שואל ונשאל (ח"ו סי' כג) ובשו"ת אבני ישפה (ח"ו סי' מד הע"ה). וראה עוד חשו"ק חמד (פסחים קכא ע"ב). וביבי"א ח"ב (אד"ע סי' ד אות ח) דיבר בכללות ולא נחת לזה].

8 כמדומני שלא היה בית סוהר בארץ שלא מסרנו שם שיעורים, ואתה רואה איך שצמאים לתורה, יושבים ציבור גדול בעוונות הרבים, והרבה מהם נראים בני תורה, אולי העלימו מס וכדומה, ולא צריך לדמיין שעשו עבירות חמורות ח"ו.

9 יכול גם על ידי העברה מהבנק וכדומה, ואפילו אמר שנותן לו במתנה על מנת להחזיר יצא ידי חובה (ראה ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמ' רפ"ז).

שליח בפדיון הבן

טז. אם אבי הבן בבית הסוהר ואין שם כהן, יטלפן לרב של המפקדה, או למשפחה שלו, וימנה אותו שליח, יאמר לו: הרניי ממנה אותך שליח לפדות את בני. ואמנם יש בזה מחלוקת, הריב"ש (סי' קלא) הסכים לדברי הרב השואל, שאי אפשר למנות שליח לפדיון הבן, כמו כל מצוות שבגופו, וכן ביאר החתם סופר בדבריו. וכן פסק הרמ"א (יו"ד סי' ש"ה סי"ג), והחתם סופר (חיו"ד ר"ס רצ"ג, סי' רצה) מבאר מה שונה מכל שליחות שבתורה, ובילקוט יוסף שובע שמחות (ח"ב עמ' רלה) הבאנו את כל המהלך. אולם מרן השלחן ערוך לא הביא דין זה, ולדעת רוב האחרונים מועילה שליחות בפדיון הבן. וכשאין לו ברירה יטלפן למישהו וימנה אותו שליח לפדות את בנו, ויעביר לו את הסכום מהבנק, ויזמין כהן מיוחס, כמו משפחת טוויל, לא כהנים שיש בהם ספקות. ואמנם האשכנזים היוצאים ביד רמ"א, צריכים יותר לחוש לדברי הרמ"א שלא מועיל שליח בפדיון הבן.

סעודת מצוה

יז. אם עושים מסיבה פדיון הבן או ברית מילה בבין המצרים, מותר להביא תזמורת וכלי שיר. והוא הדין אם חל יום פטירת אביו בבין המצרים ורוצה להכניס ספר תורה בו ביום לעילוי נשמת אביו, יכול להביא רכב שמגן שירים ברחובות, ואף שזה בין המצרים, אבל זו מצוה, שכולם יראו מהי חשיבות התורה (ראה חו"ע י"ט עמ' רנט). וכן בסיום מסכת¹⁰ יכול להביא תזמורת, זהו כבודה של תורה, וצריך לייקר אותה בפרט בפני המון העם. ולגבי אירוסין, אף שעושים אירוסין בבין המצרים שמא יקדמונו אחר - שלא יבוא מישהו אחר ויחטוף את החתן שהוא עילוי - מכל מקום אין בזה ענין של שמחת חתן וכלה, ולכן יעשו סיום מסכת, ואז יביאו תזמורת. וכן בסעודת בר מצוה ביומו יביאו תזמורת. ומקילים בכל זה, כי לא כתוב מפורש בפוסקים הקדמונים שלא שומעים כלי שיר בבין המצרים.

שהחיינו בבין המצרים

יח. לגבי ברכת שהחיינו, אמרנו שלא מברכים על בגד חדש או פרי חדש בבין המצרים, והמקור לכך הוא מדברי רבי יהודה החסיד - היה לפני כשמונה מאות שנה, היה רב רבנו, רבם של האור זרוע והסמ"ג והתרומה - בספר החסידים (סי' תתנ"ו): יש מן החסידים הראשונים שלא היו אוכלים פרי חדש בין י"ז בתמוז לתשעה באב, כי אמרו, איך נברך עליו שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, והוא זמן פורענות, ויש שמברכים על פרי חדש בשבתות שבין י"ז בתמוז לתשעה באב. וכן כתב הכלבו (הובא בשו"ת בנימין זאב סימן קס"ג) - יש אומרים שחיברה אותו אשה, והוא קיצור הארחות חיים - שלא מברכים בבין המצרים. ומרן בשלחן ערוך (סי' תקנ"א סעיף יז) כתב בזו הלשון: טוב להזהר מלומר שהחיינו בימי

¹⁰ נכד מרן הבית יוסף העיד עליו שכל חייו למד את הש"ס שלש פעמים (קורא הדורות קונפודי דף לב ע"ד), וכך אמר לו המלאך המגיד (מגיד מישרים מהד"ק פר' ויקהל): וכן אזכר לגמור כל התלמוד כל מסכתא שלש פעמים. וכתב בשו"ת אבקת רוכל (סי' רב): בדרות אלו לא ימצא מי שלמד כל התלמוד כי אם אחד מעיר. אבל היסוד לא אחד מסיים את הש"ס מהר, כנראה לומדים בשטחיות, כי לתלמוד את כל הש"ס בהבנה לוקח כמה שנים טובות.

¹¹ בפדיון האב מברך "על פדיון הבן", וכן ברכת "שהחיינו", ונוהגים לברך גם "בורא פרי הגפן", ועל הבשמים. קודם טועם מהיין ואחר כך מברך על הבשמים. והבשמים נועדו לפרסום הדבר (קריית תנה דוד סי' כד), ואכן לכתחילה טוב שיהיה בפדיון עשרה. אבל ברכת "אשר קידש עובר" מברכים בלא שם ומלכות, על פי דברי הרא"ש (פ"ק דקדושין סימן מא, ובפ"ח דבכורות הל' פדיון בכור סימן א) שאין לברך בשם ומלכות ברכות שלא נתקנו בתלמוד.

ואולם ברכת "אשר קידש יד יד מבוטן" שמברכים בברית מילה, מוזכרת בגמרא (שבת קלא), ולכן מברכים אותה בשם ומלכות, ומיד בסיומה אחר חתימת "כורת הברית", טועמים מהיין, לפני "אלוקינו ואלוקי אבותינו" וכו'. בחוץ לארץ נוהגים לחלק את הברכות, אחד מברך הגפן, אחד "כורת הברית" ואחד אומר "אלוקינו", הם רוצים לתת כבוד לכולם, אבל עדיף שאחד יברך הכל, זה ביטול תורה. גם מרן זצ"ל כשהיה סנדק היה מברך הכל בעצמו, וכנראה חשש מביטול תורה, כי אצלו כל דקה היתה זמן מדוד, ועד שיבוא מישהו וישמע את קולו הערב ויסלסל... זה ביטול תורה.

בברית מריחים בשמים, שלא יבוא לידי עילפון כשרואים דם. היה מקרה שילד קטן עמד ליד הברית, וכשראה את החיתוך נפל והתעלף. מאז הרב אלבז שהוא מוהל מקפיד להרחיק את הילדים, מפחד שלא יתעלפו, אחר כך יהיו צריכים לטפל בהם במקום בתינוק...

בין המצרים על בגד חדש או על פרי חדש, אבל על פדיון הבן¹¹ אומר, ולא יחמיץ המצוה.

שבתות שבינתיים

יט. רבינו הארי"ז¹² על בשער הכוונות (דף פ"ט ע"ב) כתב שאין לאכול פרי חדש גם בשבתות של בין המצרים, שלא יצטרך לברך שהחיינו. וכן פסק בשו"ת בית דוד (חאו"ח סי' שכ"ה) להחמיר גם בשבתות שבינתיים. וכן העתיק החיד"א בברכי יוסף (סימן תקנ"א אות י"ב) ובחיים שאל (סי' כד), אולם בספרו יוסף אומץ (סימן נו) הביא עדות על מהר"ח¹³ - רבי חיים ויטאל - תלמידו של הארי"ז, שאכל פרי חדש בשבת של בין המצרים¹². וכן כתב להקל בספר יוסף אומץ יוזפא (סימן תתס"א). וזו ההלכה.

דעת המקילים

כ. בכלל בכל ימי בין המצרים, מהרא"י בעל התרומות הדשן (הובא בלקט יושר עמ' קז) התיר לברך שהחיינו, וגם הט"ז התיר לברך שהחיינו בבין המצרים. וכל שכן בשבת. וכן דעת הגר"א (ש"ס), והביא ראיה מדברי הגמרא בברכות (ט"ז): שאם אביו העשיר מת והניח לו ירושה, מברך שתי ברכות, דין האמת על אביו שנפטר, ועל הירושה¹³ - אם יש לו אחים מברך הטוב והמטיב, ואם הוא יורש לבד מברך שהחיינו (ש"ע סי' רכ"ג סי"ב), מוכח שלמרות הצער שמתו מוטל לפניו מברך שהחיינו, וכל שכן שיש לברך שהחיינו בבין המצרים שזו אבילות ישנה. הגר"א היה רב חיליה, כמעט כמו ראשונים. מרן זצ"ל בשו"ת יחיה דעת (ח"א סימן לו) הביא בזה את מחלוקת הפוסקים, ודחה בכבוד את הראיה מירושלמי, לפי מה שכתב המגן אברהם (סי' תקנ"א סי"ק מב), שהטעם שלא לברך שהחיינו בימי בין המצרים, מפני שהוא זמן פורענות, נחרב בית המקדש, והרבה צרות אירעו לאבותינו בימים אלה, שיצאו לגלות, ונהרגו רבבות מעם ישראל, "שפכו דמם כמים", ולא ראוי לברך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, אבל אין הטעם משום אבילות, שהרי לא מצינו שהאבל יהיה אסור לומר שהחיינו, ואם הביאו לו פרי חדש וחושש שיפסיד הברכה, יכול לברך שהחיינו גם בשבעת ימי האבילות. ואם כן אין ראיה ממה שמברך כשמת אביו, כי הוא לא זמן של פורענות [א.ה. ושמוא יש לחלק עוד, שכשאביו מת בהכרח מקבל ירושה, ומשא"כ הכא שיכול לא לאכול את הפרי, ובאמת אם כבר בירך על הפרי כברכתו ימשיך ויברך שהחיינו]. ולכן למעשה יש להימנע מברכת שהחיינו בימים אלה, כמו שכתב מרן השלחן ערוך, וכן כתבו כמה אחרונים ומהם הלבוש (סי' יז), האליה רבה (סי' קמ"ב), המטה משה (סימן תרצ"ז), הכתב סופר (חאו"ח סי' קג, חו"ד סי' קה ד"ה ומאו), ועוד. ומי שקנה בגד חדש יחכה לשבת [עד ר"ח אב] ובשבת יברך שהחיינו, וכן אם ראה זויפים או משמשים טובים, ישים אותם במקור שלא יתקלקלו, ובשבת יברך עליהם שהחיינו.

טוב לתת עשב יודא' על התינוק בברית, כדי להגן עליו מעין הרע (יב"א ח"ח חאו"ח סי' לו). שהכתירו את מרן לרב ברשי לתל אביב, בא' תמוז תשכ"ט, הוא ירד במדרגות, והאמא רצה אחריו: הרב, קח רודא!... הרב חזר והיא שמה לו בכיס, נגד עין הרע. ולכל המקומות המיוחדים שהלך, כמו ההכתרה לרב ראשי לישראל, היה מקפיד לקחת רודא. זה דבר טוב (ענין עץ אבות פ"ב מ"א). הבן איש חי על הפרשה (ש"ש פינחס אות יג) כתב בשם החיד"א דבר מעניין, שמן הירושלמי מוכח שאנשי בבל - העיראקים - צריכים להיזהר ולשמור עצמם מעין הרע יותר משאר מקומות. מדהים! החיד"א (נהל קדומים בראשית טז, ז) כתב שמי ששמו "יוסף" ג'מטריא 'קנאה', מקנאים בו. והחידוש היום שגם מי שמשפחתו יוסף מקנאים בו...

בגמרא (ב"מ קז). מבואר שאחד מות מיתה רגילה ותשעים ותשעה מתים מחמת עין הרע. לכן "למה תתראו", אדם שעושה חתונה ובבאים שלש מאות איש זה בסדר, אבל אם עושה חתונה ברוב פאר והדר, ומשקיע 20,000 ₪ על עיצוב פרחים, ח"ו יכול להיפגע מעין הרע. בספר על הרב שטיינמן מספר שכשרבי חיים קנייבסקי הוציא את ספרו ארחות יושר, ותוך כמה ימים נמכרו 5,000 עותקים, מיד אחר כך אושפז בבית חולים עם כאבי תופת. וכשבאו לרב שטיינמן אמר, ודאי, אחר שהוציא ספר והלך לו, זה עין הרע, תלכו מיד לבן של ר' אריה לויין שיעשה תיקון, ועשה איזה תיקון כמתואר שם. לכן לא לזלזל בזה, כל אחד יאמר: אנא מזרעא דיוסף קאתינא, דלא שלטא ביה עינא בישא (ברכות נה).

¹² חכם אחד מאהבת שלום כתב שהאר"י קיבל כל תורתו מאליהו הנביא. ואם כן איך תלמידו מהר"ח עשה נגדו. הגאון מוילנא (הובא באגרות התניא דצ"ו ע"א) היה אומר שאינו מאמין בקבלת הארי"ז בכללה שהיא כולה מפי אליהו, רק מעט מזועזר, והשאר מחכמתו הגדולה, ואין חיוב להאמין בה. ע"כ.

¹³ בפרט אם מקבל בירושלמי דירה שלמה וכדומה. למרות שמדין התורה בנות לא יורשות, בית הדין נתן צו ירושה אחר שהבנים מגיעים להסדר עם הבנות, וזה כמו מתנה. אלא אם כן יש צוואה לפי ההלכה.